

برهم زدن حرف و گفت

یوشیکو - سئو

Yoshiko - Seo

اورمزد بختیار**

و صوت در هنر ذن*

۲۳۴

از ذن همواره به عنوان آموزش بدون کلام یاد می‌شود. زیرا استادان کوشیده‌اند تا شاگردان و مریدان خود را برای رسیدن به مرحله روشن روانی و اشراق به گونه‌ای تربیت کنند تا تمام بندهای دوگانگی فکری و منطق‌گرایی را پاره کرده و به این مهم دست یابند. ولی اگر ارتباط کلامی مردود و مطرود به شمار آید پس این آیین چگونه آموخته می‌شود و روشن دلی و اشراق چگونه تعریف می‌شود؟ از عبارت آموزش بدون کلام برداشت دیگری نیز می‌توان داشت: «استفاده ابزاری از کلمه برای رهیافت به ورای کلام» که در این باره استادان ذن کتاب‌ها و نوشته‌های بسیاری به رشته تحریر در آورده‌اند. درست به سان پندها و اندرزه‌های ذن که به شاگردان داده می‌شد.

فوکوشیما کی‌دو^۱ (سال ۱۹۳۳) از معبد فوکوجی^۲ بر آن است: مقصود از آن جمله نفی کاربرد واژه و قالب کلام نیست بلکه آنچه نفی شده دقیقاً همان وابستگی به واژه است (اما در

** برگرفته از شعر مولوی مطابق با تعبیر نویسنده

** اورمزد بختیار تحصیلات ابتدایی خود را در چین انجام داده و از کودکی با زبان چینی و محیط فرهنگی آنجا آشنا شد و به ممارست در چی گون (ذن) زیر نظر استاد برجسته این فن، چن چینگ فن، پرداخت.

● صحنه‌ایی از همکاری شاگرد با استاد در خوشنویسی. در هنر چین و خاور دور نقاشی جدا از خوشنویسی نیست، ابزار هر دو یکی است - قلم‌مو.

معانی فراتر آن واژه، وابستگی به مفهوم آن واژه) زیرا حروف و کلمات هر دو در برگیرنده چیزی هستند که از آن برای کاربرد معرفت عقلانی استفاده می‌کنیم پس از ورای واژه مفهومی را که ورای آن معرفت می‌باشد می‌توانیم درک کنیم. بدین سان معنای رهاسازی و گسستن از قید لغت این است که خود را به واژه وابسته نکنیم نه آن که از ابزار واژه استفاده نشود یا نفی و طرد گردد. بلکه بدان معنی است که در بهره‌گیری از ابزار کلام به عنوان وسیله و واسطه کاملاً آزاد باشیم و بتوانیم حقیقت آن را به کار گیریم.

کلمات تنها در آموزش آیین ذن نقش مهمی را ایفا نکرده‌اند بلکه عامل حفظ و انتقال تاریخ ذن نیز بوده‌اند. در هر حال کلمات حقیقت مطلق نیستند بلکه یکی از راهها برای رساندن معنا در خلال یک تجربه‌اند. بسیاری از استادان ذن برای القاء آموزش‌های خود از هنرهای بصری و حجمی بهره‌جسته‌اند. از این نظر ذن بودیسم به سبب گرایش استادان ذن به آفرینش‌های هنری میان آیین‌های دیگر غیرعادی جلوه می‌کند.

خوشنویسی یکی از بهترین راهها برای رسیدن به بسیاری از آموزه‌های ذن است. زیرا در ذن کلمات صرفاً به عنوان یک پیکره یا قالب مقدس نقل یا بازسازی نمی‌شوند بلکه به صورت عنصری پویا و نیرومند در آشکارسازی درونمایه راهب هنرمند بکار می‌روند. بنابراین هم قالب کلمات و ظرفیت معنایی آنها و هم پویه و اشارهٔ قلم هر دو در بازتاب مفاهیم باطنی ذن تجلی می‌نماید.

نقاشی‌های استادان ذن در این زمینه کار آمد است. آثار نقاشی استادان ذن گونه‌ای ادای وظیفه در نهاد خود دارد. در آنها ارتباط مستقیمی بین نقش و آموزهٔ ذن وجود دارد از قبیل موضوع نقاشی‌ها (مانند چهره‌های شاخص و صحنه‌های اشراق یافتگی از پیشینیان) و از جمله آثار خوشنویسی (بیش از همه متن‌های کوتاه ذن و اشعار) پدید می‌آید. بعلاوه از دیر باز این باور در شرق آسیا بوده که قلم‌مو و مرکب نمایان‌گر منش حقیقی هنرمند می‌باشد. بنابراین نگرستن به یک اثر نقاشی یا خوشنویسی گونه‌ای ارتباط است با روح و ضمیر خالق آن اثر.

هر چند راهبانی که در مرحلهٔ آموزش و سلوک‌اند به هیچ وجه نباید به تمرین نقاشی پردازند و مشق خوشنویسی نیز به رونوشت‌برداری از سوتراها^۱ و متون مقدس محدود می‌گردد. اما پس از سپری ساختن مرحلهٔ مشق و تمرین و بعد از آن که در معبد به مرتبه و مقامی دست یافتند نه تنها اجازه دارند تا بیان هنرمندانهٔ خود را دنبال کنند بلکه می‌توانند در کارهای دیگر مانند بکارگیری قلم‌مو راهبر و راهنمای سالکان باشند. گذشته از تمرین‌های عملی و بکارگیری قلم‌مو

● هنرمند ۷۰ ساعتها به تمرین و مشاهده و دقت نظر در طبیعت جاندار و بیجان می‌پردازد. طبیعت را به خاطر می‌سپارد، با حرکات انگشتان و ضرب آهنگ قلم را با رقص امواج سبک خیز آب و موج شالیزارها در وزش نسیم هماهنگ می‌کند و بود و نمود طبیعت و حالات جانداران را در ساده‌ترین خطوط و کمترین حرکات سایه روشن قلم تجسم می‌دهد.

راهب جوان ممکن است از راه مشق نظر و نگرش در کار استاد و آثار هنری درون معبد نیز کسب تعلیم کند و ذوق و زیبایی‌یابی خود را پرورش دهد، مشاهده و همکاری با استاد هنگامی که دست اندرکار پدید آوردن اثر است و می‌کوشد تا به کار خود امتیاز بخشد در ضمیر ناخودآگاه شاگرد بطورکلی تأثیر گذار خواهد بود.

هم اکنون کتاب‌های زیادی نوشته شده تا معانی مختلف ادراک ذن را انتقال بدهند که این امر شامل ترجمه مجموعه کوان‌ها^۱، مجموعه نظم ذن و داستان‌های کوتاه استادان ذن، تعبیرها و تفسیرهای خردگرایانه از ذن، رویارویی‌های بین فرهنگی و بینش شخص به تجارب رهبانی باشد که به هر حال آگاهی و مکاشفه شخص دیگر غیر از خود، در زمینه تجربه ذن هنوز فاقد ارزش و اصالت است. تنها راه تجربه ذن به وسیله ارتباط ذهنی و رویارویی با ذهن استاد ذن است. «انتقال بدون واسطه از ذهن به ذهن، خالص‌ترین نوع آموزش»

اندک زمانی پرداختن به تمرین راهبانه یکی از مؤثرترین راهها برای کسب تجربه و درک هنر استاد می‌باشد. نقاشی‌های آب - مرکب استادان ذن به گونه‌ای از دیگر نگاره‌های قلمویی تفاوت دارد. در آنها نوعی شکوه، گونه‌ای عمق و گاهی یک سلسله تغییرات عمدی غیراستادانه که معنای آزادگی و کیفیتی فروتنانه و بی‌همتا به ذن را در بردارد، دیده می‌شود. اما در پس هر کیفیت صوری، وسعت نظر و زیر ساخت اساسی و تمرکزی از آن تجربه وجود دارد که این مفهوم فقط توسط استاد ذن قابل بیان می‌باشد.

فرصت رویارویی با این تجربه و تعالیم ذن که در ورای آنها نهفته است، همین کیفیت فوق‌العاده‌ای است که هنر ذن برای بینندگان خود فراهم آورده است. ورای شناخت گسترده و درک معرفت ذن در قرن بیستم و آن سوی یکسانی فلسفه شرق به بینش غرب، قلب ذن ژاپنی حضور دارد. تمرین‌های راهبانه پشتوانه‌ای را فراهم می‌کند تا این انتقال باطنی از استاد به شاگرد در قرن بیست و یکم هم ادامه داشته باشد.

۱- مفاهیم کیفی در نظام ذهنی غیرقابل تعریف است و برای رساندن مفهوم آنها معمولاً از تشبیه و تمثیل استفاده می‌شود. عمل و فعل فهمیدن خود نیز جزو همان کیفیات غیرقابل تعریف می‌باشد. ساده‌ترین تشبیهی که برای درک مفهوم فهمیدن به کار رفته توسط استاد ذن است: هنگامی که شما یک سلسله جملات را می‌شنوید که ظاهری ساده دارند و ناگهان خنده شما را در می‌گیرد، به نکته طنزآمیز آن پی می‌برید درست در همان لحظه «فهمیدن» اتفاق افتاده و نشانه آن خنده شماست. کوان‌ها معماواره‌هایی هستند که اغلب قالبی فکاهی دارند و دقیقاً از این روند پیروی می‌کنند با تفاوت این که این بار در لحظه فهمیدن اتفاق نمی‌افتد، بینشی نو از زندگی در ذهن شاگرد پدیدار می‌شود که خود زمینه‌ای برای

های بعدی است.